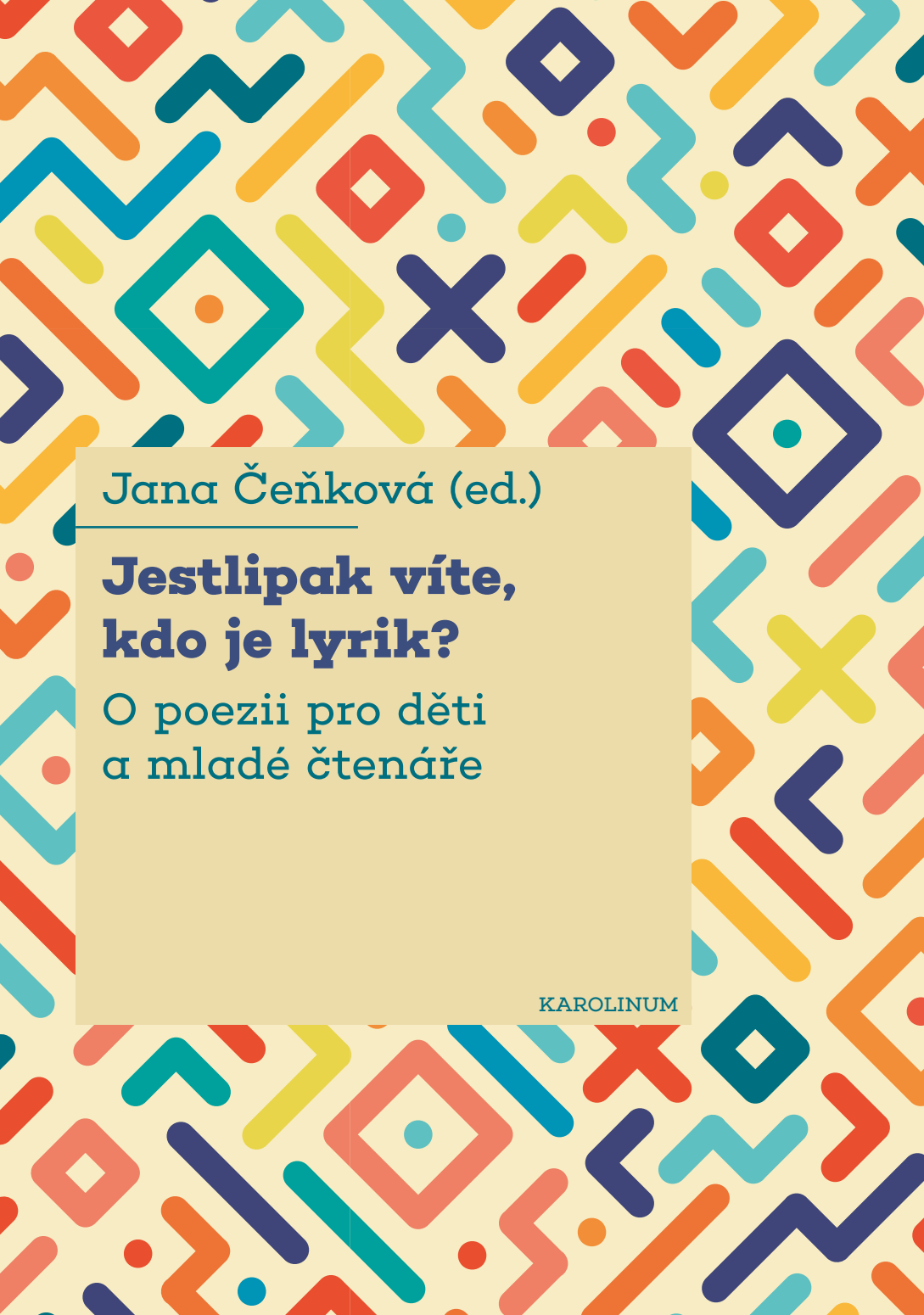

Jana Čeňková (ed.)

Jestlipak víte, kdo je lyrik?

O poezii pro děti
a mladé čtenáře

KAROLINUM

Jestlipak víte, kdo je lyrik?

O poezii pro děti a mladé čtenáře

Jana Čeňková (ed.)

Recenzovali:

prof. Mgr. Jaroslav Provazník

Mgr. Jana Vraňová, Ph.D.

Tato monografie vznikla v rámci systému podpory fakultních monografií
Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2022

Redakce Dita Křišťanová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2022

© Jana Čeňková et al, 2022

ISBN 978-80-246-5269-6

ISBN 978-80-246-5312-9 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Jestlipak víte, kdo je lyrik? O poezii pro děti a mladé čtenáře (Jana Čeňková)	7
Jan Skácel jako autor poezie pro děti (Radek Malý)	11
Klíčová témata poezie Vladimíra Holana a jejich podoba v básnickově tvorbě pro děti (Hana Šimková)	16
Poezie Ivana Wernische a Petra Borkovce (nejen pro děti) (Jana Čeňková)	35
Současná poezie pro malé děti (Olga Kubeczková)	45
Česká experimentální poezie a její paralely v současné literatuře pro děti a mládež (Aneta Bučková)	59
Napětí a odstup aneb k možnostem čtení poezie pro děti (Eliška D. Härtelová)	71
Tvorba Robina Krále v kontextu české poezie pro děti (Petra Bubeníčková)	85
Prolínání lyriky a epiky. Nestárnoucí hrdinové Max a Mořic Wilhelma Busche a Ježípetr Heinricha Hoffmanna žijí ve verších (Jindra Broukalová)	91
Poezie tady žije! Významní autoři západofriské poezie v nizozemské provincii Frísko (Eva Brázdová Toufarová)	123
Interpretace veršovaného příběhu pro děti a s dětmi (Hana Matulová)	133
Od Erbena k Žáčkově. Pohled na poezii v čítankách 4. a 5. tříd (Jindřich Bernt)	148
Summary	173
Kolektiv autorů	177
Seznam obrazových příloh	179
Příloha	181

Jestlipak víte, kdo je lyrik?

O poezii pro děti a mladé čtenáře

Jana Čeňková

Než se pokusím shrnout v krátkosti dosavadní bádání na poli české odborné literatury o poezii pro děti a mladé čtenáře, zastavím se nad názvem tohoto svazku, který je mírně upraveným veršem ze sbírky Ivana Blatného (1919–1990) *Jedna dvě tři čtyři pět* (1947). Nově vyšla poprvé v roce 1997 a nyní v roce 2021 opět s původními ilustracemi Kamila Lhotáka (viz příloha, obrázek č. 1).

Sbírka básní
Kos na okně si píská: „Čirýk,
jestlipak víte, co je lyrik?

Neměj tak udivenou tvář!
No to je přece básničkář!

Ten skládá básně mladým, starým,
verš za verš – ale pozor na rým! –

Nakonec všechny papírky
poskládá pěkně do sbírky.“¹

Je i holdem tomuto významnému brněnskému básníkovi, členu Skupiny 42, okouzlenému technikou a městským folklorem, jehož básně pro děti

---

1 Ivan Blatný: *Jedna dvě tři čtyři pět*, Praha: Albatros, 2019, s. 11.

dodnes neztratily půvab a naléhavost. Většinu svého života strávil v exilu v Anglii, kde zůstal v roce 1948.

V posledním půlstoletí se objevilo velmi málo knih i studií věnovaných tomuto druhu slovesné tvorby – poezii určené dětem a dospívajícím.

Jediným básníkem, kterému byla od počátku jeho tvorby věnována odborná pozornost a je nejvíce reflektovanou osobností poezie pro děti, je František Hrubín. Na počátku stojí zevrubné *Čtyři studie o Hrubínovi* (1960, autoři Jiří Brabec, Zdeněk Heřman, Věra Karfíková a Věra Formánková). K jeho stému výročí narození vyšel sborník Literárního archivu Památníku národního písemnictví *Láska a život vždy pro mne jedno budou...* (2010), v němž se nacházejí dvě studie, dotýkající se geneze a kritické reflexe Hrubínovy poezie pro děti.² O dalších českých klasikách poezie pro děti toho moc nevíme, většinou je jim věnována kapitola v monografiích, kde je zahrnuta pod celkový kontext tvorby a je nevelkého rozsahu (Zdeněk Pešat: *Jaroslav Seifert*, 1991; Ludvík Kundera: *František Halas*, 1999; Zdeněk Kožmín: *Skácel*, 2000). Halasově tvorbě je připisována studie Marie Koukalové *František Halas o dětech a pro děti*, která vyšla na FF UP v Olomouci (1970).

Veršovanými pohádkami ze čtyřicátých let 20. století se hlouběji zabývala Luisa Nováková ve své monografii *Proměny české pohádky*,³ v níž kromě Hrubínových raných děl jsou zahrnuty veršované pohádky Václava Renče a Kamila Bednáře.

Poté nesmíme zapomenout na studie a recenze uveřejněné v sedmdesátých a osmdesátých letech v časopise *Žlatý máj*, kde byl aktivním přispěvatelem kritik české poezie pro děti Vladimír Nezkusil.⁴ Naděžda Siegllová je autorkou přehledové studie *Vývoj poezie pro děti*, která je zpracována až do počátku nového tisíciletí a zahrnuje již tvorbu Jiřího Weinbergera a Petra Nikla.⁵ Od 80. let se soustavně mapování české poezie děti v hodnotových interpretacích věnoval Jaroslav Toman, jeho

2 Jaroslav Toman: František Hrubín – moderní klasik dětské poezie, in: *Láska a život vždy pro mne jedno budou...*, Praha: Památník národního písemnictví, 2010, s. 9–24; Jana Čenková: Zpívali básník o dětství... O tvorbě Františka Hrubína pro děti, in: *Láska a život vždy pro mne jedno budou...*, Praha: Památník národního písemnictví, 2010, s. 27–39.

3 Luisa Nováková: *Proměny české pohádky*, Brno: Masarykova univerzita, 2009.

4 Knižně Vladimír Nezkusil: *Studie z poetiky literatury pro děti a mládež*, Praha: Albatros, 1983.

5 Naděžda Siegllová: *Vývoj poezie pro děti*, in: *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*, ed. Jana Čenková, Praha: Portál, 2006.

završením se staly *Konstanty a proměny moderní české poezie pro děti: (tvorba, recepcce, reflexe)* z roku 2008.⁶

V 90. letech soustavný kritický pohled na tento druh slovesného písemnictví mizí kromě náhodných recenzí v časopisech *Tvořivá dramatika*, v *Ladění* (1996–2012) a v obtýdeníku *Tvar* (v letech 2018–2020 příloha *Triangl* o literatuře pro děti a dospívající čtenáře). V druhé dekádě je poezie sledována Jaroslavem Provazníkem v kritických studiích, zaměřených přímo na poezii, nebo přehledových výročních textech pro časopis *Host* (2014–2018).

V minulém desetiletí se vyrojila řada nových jmen i nově koncipovaných výborů, které si téměř vynutily, abychom tento tvůrčí kvas poezie pro děti a mladé čtenáře představili v této kolektivní monografii. Publikace ovšem nemůže zmapovat celkově současný vývoj poezie pro děti, její příspěvky nově osvětlují i nynější nakladatelský a autorský pohyb. Studie Olgy Kubeczkové se zaměřuje na básnickou produkci v současných nakladatelstvích (Běžilíška a Meander), zejména na říkadlovou tvorbu Daniely Fischerové a novátorské pokusy Petra Borkovce. Poezii Petra Borkovce a zejména Ivana Wernische včetně jeho nových výborů a původní experimentální sbírky interpretuje Jana Čenková, oba příspěvky naznačují nové cesty básnické tvorby pro nejmenší a pro starší adresáty bez určení věku. Experimentální poezii ve smyslu hravosti a tvořivosti se věnuje Aneta Bučková ve sbírkách Daisy Mrázkové, Petra Nikla a Radka Malého. Do kontextu české poezie pro děti včleňuje tvorbu Robina Krále Petra Bubeníčková a edukativně zaměřený příspěvek Hany Matulové si vybírá jednu z veršovaných pohádek Ester Staré. Do české minulosti se obrací dvě studie, jednak se navrácí Hana Šimková na základě dosavadního bádání k poezii Vladimíra Holana pro děti a jeho tíživé situaci v 50. letech a Radek Malý se zaměřil na sbírky pro děti Jana Skácela. Kořeny poezie pro děti Jana Skácela jsou spatřovány v autorově fascinaci dětstvím jako chráněného a magického prostoru.

Teoreticky náročněji pojatý text Elišky D. Härtelové *Napětí a odstup aneb k možnostem čtení poezie pro děti* vstupuje do „hravosti“ básní Josefa Hirsala & Bohumily Grögerové a Jaroslava Pízlá, zařazených do antologie pro děti. Všechna básnická tvorba je pak styčným materiálem pro didakticky koncipovanou studii Jindřicha Bernta *Od Erbeny k Žáčkovi*

6 Jaroslav Toman: *Konstanty a proměny moderní české poezie pro děti (Tvorba – recepcce – reflexe)*, České Budějovice: Nakladatelství Vlastimil Johanus, 2008.

v čítankách pro 4. a 5. ročník základních škol, zamýšlející se nad budoucností čítanek z hlediska zařazování soudobé poezie.

Poté zde nalezneme studie, které se obracejí k blízkým evropským sousedům v dávnější minulosti, první z nich Jindry Broukalové přináší zamyšlení nad prolínáním lyriky a epiky ve dvou klasických dílech literatury pro děti Wilhelma Busche a Heinricha Hoffmanna vzniklých v 19. století. Druhá nederlandistky Evy Brázdové Toufarové *Poezie tady žije! Významní autoři západofríské poezie v nizozemské provincii Frísko* sleduje nářeční frískou poezii, její význam a nadčasovost. Překladová poezie je zde spíše historickým ohlédnutím k počátkům poezie pro děti.

Jana Čeňková

Jan Skácel jako autor poezie pro děti

Radek Malý

Dílo moravského básníka Jana Skácela (1922–1989), a to nejen básnické, dosáhlo značné popularity už za autorova života. Avšak po autorově smrti jeho obliba pokračuje a především jeho přírodní lyrika je stále živá, a dokonce vstupuje do veřejného prostoru, např. citáty z básní zdobí skulptury. Podobné popularity dosáhla Skácelova intencionální tvorba pro dětského čtenáře – těžko bychom hledali čítanku pro první stupeň základní školy, která by se obešla bez Skácelovy básně nebo jím převyprávěné pohádky. Jistě proto může být přínosné podívat se na Skácelovu „dětskou“ poezii detailněji.

Na prvním místě zmíníme pozoruhodný biografický fakt. Zatímco u jiných velikánů české moderní poezie bývala spouštěčem intencionální básnické tvorby pro děti zkušenost vlastního rodičovství (např. u Františka Halase, Františka Hrubína, ale i u Vladimíra Holana), Jan Skácel vlastní děti neměl. Přesto je tvorba pro děti v jeho díle nepřehlédnutelná a nedá se rozhodně říci, že by jí příslušelo okrajové místo. Bezesporu jedním z důvodů, proč se Skácel k tvorbě pro děti uchýlil, mohly být pragmatické důvody zákazu autorovy publikační činnosti (viz níže). Avšak ještě plauzibilnějším argumentem pro autorovo zaujetí dětským čtenářem je jeho fascinace dítětem a fenoménem dětstvím obecně. U Skácela dochází až k poetické mytizaci tohoto věku, a to na různých úrovních. Jak si správně všimá Svatava Urbanová, „Skácel přikládá dětskému vnímání světa a individuálnímu prožitku a zkušenosti z dětství velkou důležitost. Vedle základních motivů: život a smrt, ticho a mlčení – se v celé jeho tvorbě trvale objevují právě motivy dětství, dětské fantazie.“¹

1 Svatava Urbanová: *Meandry a metamorfózy dětské literatury*, Olomouc: Votobia, 2003, s. 204.

Chronologicky vzato už na počátku šedesátých let dvacátého století vydal Jan Skácel dva veršované příběhy pro děti: *Jak šel brousek na vandr* s ilustracemi Jana Kubíčka (viz příloha, obrázek č. 2) a *Pohádka o velkém samovar* s ilustracemi Karla Svolinského, obě roku 1961. Ovšem doba vzniku těchto textů sahá až do konce čtyřicátých let a obě tyto epické básnické skladby jsou do značné míry poplatné dobové společensko-politické situaci.² To je také důvod, proč nebyly editorem Jiřím Opelíkem zařazeny do „souborného“ vydání *Básně pro děti* (1996). Zajímavé jsou tyto texty také svou dobou vzniku a opožděným vstupem do literárního života, neboť v mnohém kopírují příběh autorovy literární kariéry pro dospělé: Jan Skácel debutoval roku 1938 ve *Studentském časopise*, avšak knižně vstoupil do literatury až sbírkou *Kolik příležitostí má růže* v roce 1957.

Vrchol Skácelovy intencionální tvorby pro děti však spadá až do let osmdesátých, tedy období, kdy měl jako autor poezie velmi omezené publikační možnosti. Jsou to především tři svazky, které tvoří také zmíněné souborné vydání *Básní pro děti*. Na prvním místě jmenujme *Uspávanky*. Dále jde o dvě knížky veršů k obrázkům Josefa Čapka (*Kam odešly laně*, 1985 a *Proč ten ptáček z větve nespadne*, 1988). Až posmrtně, roku 1998, vyšel Skácelův rukopis z pozůstalosti s názvem *O pejsku Ťapovi, výru Výrovi, slavičku Slavičkovi a kočičce, která se moc styděla*: opět v ediční péči Jiřího Opelíka a s ilustracemi Vlasty Baránkové (viz příloha, obrázek č. 3).

Vznik knihy *Uspávanky* (viz příloha, obrázek č. 4) byl iniciován Skácelovým autorstvím šesti písňových textů do hry *Sněhová královna* podle pohádky Hanse Christiana Andersena pro pražské divadlo Laterna magika. Hra měla premiéru roku 1978. Tři z těchto textů v pozměněné podobě přešly do *Uspávanek*, které poprvé vyšly s ilustracemi Oty Janečka roku 1983. *Uspávanky* jako celek pak opakovaně vyšly v souhrnném svazku s názvem *Básně pro děti a Uspávanka s plavčíkem a velrybou* byla vydána roku 2011 také samostatně s ilustracemi Pavla Čecha. Cyklus devatenácti Skácelových *Uspávanek* končí *Uspávanou se studánkou*, kterou později zhudebnila Iva Bittová s Vladimírem Václavkem pro svůj společný hudební projekt *Bílé inferno* (1997).

Uspávanky zahrnují devatenáct delších lyrických básní s epickými prvky, koncipovaných jako vyprávění dětem před spaním. V některých jsou zpracována tradiční témata spjatá s usínáním (*Uspávanka s počítáním ovcí*) a s přírodou (*Uspávanka se studánkou*) nebo klasické, avšak nově pojaté

2 *Pohádka o velkém samovar* dokonce vyšla jako „dárek“ k 40. výročí založení KSČ.

pohádkové motivy (*Uspávanka s Popelčíným oříškem*). Většinu Skácelových uspávanek však tvoří originální a vtipné příběhy, v nichž se lyrično proplétá s lehce absurdním humorem a dětským pohledem na svět (např. *Uspávanka s vosou, která píchla Viktorii* nebo *Uspávanka s jednohohem a stonožkou*). Najdeme i básně, které dětskému čtenáři přibližují svět hudby (*Uspávanka s panem Mozartem*) či výtvarného umění (*Uspávanka s Hokusem*). Jiné básně jsou spíše epického charakteru a přinášejí nevšední příběhy lidí, zvířat a věcí nazíraných z nezvyklého úhlu (*Uspávanka s plavčíkem a velrybou* nebo *Uspávanka s letadlem*).

Tradiční forma ukolébávání dětí do spánku je Skácelem aktualizována už volbou různých netradičních prostředků, jimiž ji naplňuje: jsou to prostředky jazykové, ale i tematické. Autorova laskavost se v *Uspávankách* propojuje s jazykovou hravostí a nevšedním druhem humoru, což ve spojení s imaginativními ilustracemi Oty Janečka jako celek vytváří jednu z neoriginálnějších českých básnických knih pro děti, po které se zájmem sáhne i dospělý. Ostatně podobně jako u Františka Halase, který suverénně roku 1942 zařadil básně pro děti do své „seriózní“ sbírky *Ladění*, je zde intencionalita dětského čtenáře zpochybňována – jak dokazuje případ *Uspávanky se studánkou*, v níž najdeme verše přímo odkazující na čtyřverší ze Skácelovy sbírky *Chyba broskví*.

Za vznikem obou Skácelových knížek básní k obrázkům Josefa Čapka stojí jeho „dvorní“ editor Jiří Opelík (viz příloha, obrázek č. 5 a 6). Ten byl počátkem osmdesátých let v kontaktu s Čapkovým zetěm Jaroslavem Dostálem, který ho upozornil na nepříliš známé pastely z Čapkovy pozůstalosti. Tvůrčí kontakt obou umělců, kteří se osobně nesetkali, vedl ke vzniku dvou nádherných artefaktů: cyklu šestnácti Skácelových básní k Čapkovým pastelům hrajících si dětí (*Kam odešly laně*, 1985) a jedenadvaceti básní k pastelům zvířat (*Proč ten ptáček z větve nespadne*, 1988). Samotný autorský postup nijak nový není: známe básně Jaroslava Seiferta, které vznikly k obrázkům Josefa Lady a Mikoláše Alše, a známe obrázky Josefa Čapka, ke kterým napsal verše už František Hrubín. Jan Skácel tedy rozvíjí tendenci, kterou v moderní české poezii pro děti známe a která se prokázala jako produktivní.

Pozoruhodný osud měla Skácelova prozaická tvorba pro děti, konkrétně jím převyprávěné pohádky sesbírané Benešem Metodou Kuldou. Čtenářská veřejnost se prakticky až roku 2006, při příležitosti druhého vydání *Pohádek z Valašského království*, z doslovu někdejšího iniciátora celého projektu Pavla Šruta dozvěděla, že je Jan Skácel autorem knihy *Jak se bubnuje na princezny* (fakticky první vydání této knihy). Její autorství svým jménem roku 1984 zaštitila Blanka Stárková a v redakci

nakladatelství Albatros podpořila Alena Ladová. Jde tedy o případ tzv. pokrývačství, které umožnilo existenčně přežít režimem pronásledovaným autorům. První vydání pohádek ilustroval Lumír Ševčík a druhé vydání Galina Miklínová.

I pro Skácelem převyprávěné pohádky platí to, co se v plné míře rozvinulo v jeho básních pro děti. Dítě pro Jana Skácela není objektem, pasivním posluchačem, ale plnohodnotným partnerem, na nějž jsou kladeny relativně vysoké nároky. Ty jsou však odměněny bohatostí jazykových prostředků a jedinečným estetickým zážitkem. V souladu s tendencemi, které pozorujeme poprvé u Františka Halase (a později zejména u Františka Hrubína), není čtenář této poezie poučován, naopak sám inspiruje básníka.

Psaní pro děti může v kontextu Skácelovy tvorby na první pohled působit jako okrajová záležitost. Je ovšem nutné si uvědomit, jak důležitou roli hraje motiv dětství ve Skácelově poezii jako takové. Dětství představuje pro Skácela mytický časoprostor, k němuž se neustále vrací. V druhé fázi svého psaní pro děti – na počátku osmdesátých let – byl už Skácel vyzrálý lyrik, který mnohé inovativní postupy ze svého přístupu k tvorbě dokázal přenést do oblasti dětského vnímání světa a naopak – dětský aspekt je výrazný i v jeho tvorbě pro dospělé.

Primární literatura

- Skácel, Jan: *Básně pro děti*, 3. vyd., Třebíč: Blok, 2008, ISBN 978-80-86868-35-6.
Skácel, Jan: *Jak se bubnuje na princezny*, Praha: Albatros, 1984.
Skácel, Jan: *Jak šel brousek na vandr*, Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1961.
Skácel, Jan: *Kam odešly laně*, Praha: Albatros, 1985.
Skácel, Jan: *O pejsku Ťapovi, výru Výrovi, slavičku Slavíkovi a kočičce, která se moc styděla*, Třebíč: Akcent, 1998, ISBN 80-238-3521-1.
Skácel, Jan: *Pohádka o velikém samovaru*, Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1961.
Skácel, Jan: *Pohádky z Valašského království*, Praha: Paseka, 2006, ISBN 80-7185-805-6.
Skácel, Jan: *Proč ten ptáček z větve nespadne*, Praha: Albatros, 1988.
Skácel, Jan: *Uspávanky*, Praha: Albatros, 1983.

Sekundární literatura

- Jelínek, Milan: O stylu poezie Jana Skácela, in: *Bílá žízeň*, Třebíč: Fibox, 1993, s. 61–67.
Kožmín, Zdeněk: František Halas, in: *Interpretace básní*, Brno: Masarykova univerzita, 1997.
Kožmín, Zdeněk: *Skácel*, Brno: Jota, 2006, ISBN 80-7217-119-4.

- Křivánek, Vladimír: *Kolik příležitostí má báseň: kapitoly z české poválečné poezie 1945/2000*, Brno: Host, 2007, ISBN 978-80-7294-227-5.
- Sieglová, Naděžda: Vývoj poezie pro děti, in: *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*, ed. Jana Čeňková, Praha: Portál, 2006, ISBN 80-7367-095-X.
- Toman, Jaroslav: *Konstanty a proměny moderní české poezie pro děti*, České Budějovice: Vlastimil Johanus, 2008, ISBN 978-80-904247-2-2.
- Urbanová, Svatava: *Meandry a metamorfózy dětské literatury*, Olomouc: Votobia, 2003, ISBN 80-7198-548-1.